

Waldemar Jaskulski
(Lubraniec)

**Pułkownik dyplomowany inżynier
Stefan Antoni Maciej Rotarski (1886-1959).
Przyczynek do biografii**

W czasie pokoju armia II Rzeczypospolitej Polskiej liczyła trzydzieści dywizji piechoty. W skład każdej z nich wchodziły po trzy pułki piechoty¹, które podlegały dowódcy piechoty dywizyjnej. Zdecydowana większość stanowisk dowódców piechoty dywizyjnej obsadzona była oficerami piechoty. Rzadko się zdarzało, aby na to cenniejsze wtenczas w wojskowych kręgach stanowisko (etat generała brygady), wyznaczano kawalerzystę lub artylerzystę. W 1923 r. stanowiska dowódców piechoty dywizyjnej piastowało 28 piechurów², w 1924 – 25³, w 1928 – 30⁴, w 1932 – 29⁵, zaś w marcu 1939 r. – 26⁶.

Prezentowany biogram płk. dypl. inż. Stefana Rotarskiego powstał z uwagi na jego niezablonowy, zdaniem piszącego te słowa, przebieg służby w armii II Rzeczypospolitej Polskiej. Jako jedyny łącznościowiec (przez całą służbę ewidencyjnie zaszeregowany

¹ Z. Jagiełło, *Piechota Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 2007, s. 43-46, 51, 63, 71.

² *Rocznik oficerski 1923*, Warszawa 1923, s. 91, 95, 597, 675, 806, 813.

³ *Rocznik oficerski 1924*, Warszawa 1924, s. 65–79.

⁴ *Rocznik oficerski 1928*, Warszawa 1928, s. 113–115.

⁵ Autor uwzględnił tu tylko stanowiska pierwszych dowódców piechoty dywizyjnej. *Rocznik oficerski 1932*, Warszawa 1932, s. 484–493.

⁶ Autor uwzględnił tylko stanowiska pierwszych dowódców piechoty dywizyjnej. R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, Kraków 2006, s. 530–540.

w korpusie oficerów łączności)⁷ dosłużył się stanowiska dowódcy piechoty dywizyjnej⁸.

Józefowi Rotarskiemu i Zofii z Gorazdowskich, zamieszkałych w Rudzieńcu (poczta Parczew, powiat Radzyń, Królestwo Polskie), 14 marca 1886 r. urodził się syn, którego ochrzczono imionami Stefan Antoni Maciej. W 1896 r. Stefan rozpoczął naukę w klasie Ia Cesarsko-Królewskiego Gimnazjum I św. Anny w Krakowie⁹. Wydaje się, że już wybór tej szkoły świadczy o tym, że Rotarscy przywiązywali wagę do starannego wykształcenia swojego potomka. Młodzieniec pierwszy rok nauki zakończył z wyśmienitymi wynikami. Z języków: polskiego, łacińskiego i niemieckiego oraz z matematyki uzyskał oceny celujące, zaś jego wiedza z geografii i historii, nauk przyrodniczych oraz rysunków została oceniona jako bardzo dobra¹⁰. Dodajmy, że i w kolejnych latach nauki przyswajanie materiału nie sprawiało mu kłopotów. Według pedagogów był pilnym i sumiennym uczniem¹¹. W maju 1904 r. Stefan przystąpił *po raz pierwszy* do egzaminu dojrzałości. Zdał go bez problemu, co wtenczas nie było regułą. Jego postęp w przyswajaniu wiedzy z poszczególnych przedmiotów zdanych na egzaminie maturalnym został oceniony następująco: religia, języki: łaciński, grecki, polski (zwolniony z egzaminu ustnego), niemiecki, historia i geografia oraz nauki przyrodnicze (fizyka) – celujący; język niemiecki, propedeutyka filozofii, nauki przyrodnicze

⁷ P. Stawecki, *Oficerowie dyplomowani wojska Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1997, s. 45, 69, 117.

⁸ Dla porównania, można przywołać tu gen. bryg. Mieczysława Dąbkowskiego, który, będąc saperem w okresie V 1927 – I 1934, dowodził 7 Dywizją Piechoty. P. Stawecki, *Słownik biograficzny generałów Wojska Polskiego 1918–1939*, Warszawa 1994, s. 97; W. Kozłowski, *Generał Mieczysław Dąbkowski, Zwierzchnik piotrkowskich piechurów 1926–1933. Zarys biografii*, „Rocznik Łódzki” 1996, t. 43, s. 174; W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego Nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001, s. 160; W. Kozłowski, „Kartki” z biografii zbiorowej dowódców 7 Dywizji Piechoty 1921–1939, „Rocznik Łódzki” 2002, t. 49, s. 14; W.K. Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. I, Warszawa, 2005, s. 198–199; W. Kozłowski, *Generalski konterfekt. Biografia zbiorowa dowódców częstochowskiej 7 Dywizji Piechoty 1921–1939*, Łódź 2007, s. 70.

⁹ Później zostało przemianowane na Gimnazjum im. Bartłomieja Nowodworskiego. Archiwum Państwowe w Krakowie (dalej: APK), Gimnazjum i Liceum Nowodworskiego (dalej: GLN), Inwentarz, s. 3 i nn.

¹⁰ APK, GLN, 155, Katalog klasy Ia z roku szkolnego 1896/1897, poz. 42.

¹¹ APK, GLN, 156, Katalog klasyfikacyjny klasy IIa z roku szkolnego 1897/1898, poz. 41; APK, GLN, 164, Katalog klasyfikacyjny klasy VIIIa z roku szkolnego 1904, poz. 25.

(historia naturalna) – bardzo dobry. Na podstawie orzeczenia lekarskiego z egzaminu z gimnastyki uzyskał zwolnienie. Uchwałą komisji egzaminacyjnej z 26 maja 1904 r. został uznany jako *Dojrzały z odznaczeniem*¹².

Rotarski nie myślał o służbie wojskowej, a tym bardziej w armii zaborecy. Wybrał studia techniczne, które cieszyły się wówczas dużą popularnością. Rozpoczął je na Wydziale Budowy Maszyn Cesarsko-Królewskiej Szkoły Politechnicznej we Lwowie¹³, a ukończył w 1908 r. Po zdaniu dwóch egzaminów państwowych uzyskał dyplom inżyniera elektromechanika¹⁴. W latach 1909–1911 pełnił funkcję asystenta na wspomnianej uczelni, następnie pracował w miejskiej elektrowni.

Przygodę z mundurem rozpoczął w 1913 r., wstępując do Związku Strzeleckiego. Po wybuchu wojny służył na stanowisku sekcyjnego w 4 Kompanii III Batalionu 1 Pułku Piechoty Legionów Polskich. Od października 1915 r. do sierpnia 1916 r. służył w Oddziale Telegraficznym III Brygady Legionów Polskich¹⁵. Na tym stanowisku 11 października 1915 r. Cesarsko-Królewska Komenda Legionów Polskich awansowała go do stopnia chorążego ze starszeństwem 1 października 1915 r.¹⁶ Natomiast rozkazem tej komendy z 18 sierpnia 1916 r. awansował do stopnia podporucznika¹⁷ ze star-

¹² APK, GLN, 196, Protokoły egzaminów dojrzałości z lat 1901–1907, s. 426, nr 24; APK, GLN, 185, Spis uczniów, którzy w gimnazjum św. Anny egzamin dojrzałości składali od roku 1851 do..., 1904 r., Rotarski Stefan (E), nr protokołu 24.

¹³ W. Kozłowski, *Dowódcy piechoty dywizyjnej 10 Dywizji Piechoty (Łódź) 1921–1939. Próba charakterystyki*, „Rocznik Łódzki” 2007, t. 54, s. 122. Włodzimierz Kozłowski przytoczył fragment pracy J. Rączkowskiego (*Wśród polityków i artystów (ze wspomnień redaktora)*, Warszawa 1969, s. 90), w którym podano, że Rotarski studiował elektronikę w Wyższej Szkole Technicznej w Charlottenburgu pod Berlinem, gdzie uzyskał *tytuł doktora inżynierii*. W. Kozłowski uzupełnił w przypisie (nr 55), że był to *odpowiednik naszych studiów magisterskich*. Rotarski nie posiadał stopnia naukowego doktora ani tytułu naukowego magistra.

¹⁴ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Akta Personalne Rotarskiego Stefana (dalej: AP. Rotarskiego S.), 1769/89/4344, Karta ewidencyjna.

¹⁵ CAW, Legiony Polskie i Polski Korpus Posiłkowy, I. 120.1.289, Spis oficerów Legionów Polskich. Stan w dniu 15. czerwca 1916 roku; S. Rotarski, *Oddział telefoniczny 3 brygady Legionów Polskich*, „Przegląd Wojskowo-Techniczny” 1928, t. 4, s. 1022; Z. Wiśniewski, *Wojska łączności w latach 1914–1920*, Pruszków 1998, s. 16.

¹⁶ APK, Naczelny Komitet Narodowy (dalej: NKN), mf. 435, (100.633), C. i K. Komenda Polskich Legionów dodatek do rozkazu nr 161 z 11 X 1915 r.

¹⁷ APK, NKN, mf. 435, (100.633), C. i K. Komenda Polskich Legionów Rozkaz L 231 z 18 VIII 1916 r.

szeństwem 1 lipca 1916 r.¹⁸ Wiedza oraz zaangażowanie młodego podporucznika musiały być znaczne, skoro powierzono mu stanowisko na szczycie struktury legionowej. Przeniesiono go do Kompanii Telegraficznej Cesarsko-Królewskiej Komendy Legionów Polskich, gdzie służył jeszcze na początku listopada 1917 r. Następnie komenderował Oddziałem Telefonicznym Polskiego Korpusu Posiłkowego¹⁹.

Komendant Legionów Polskich płk Stanisław hr. Szeptycki w połowie pierwszej dekady marca 1917 r. zatwierdził skład Rady Oficerskiej Cesarsko-Królewskiej Komendy Legionów Polskich. Przewodniczył jej ppłk Leon Berbecki. Ppor. Rotarski wszedł w jej skład jako jeden z pięciu zastępców²⁰. Podporucznik musiał się ciszyć niemalą estymą, skoro w trzeciej dekadzie czerwca 1917 r. wybrany został do Sądu Honorowego wspomnianej komendy. Wraz z nim znaleźli się w tym gremium: kpt. Aleksander Rittner, por. dr Roman Górecki, por. Zygmunt Platowski oraz chor. dr Emil Mecnarowski²¹.

Sądzić można, że władze zamierzały wyznaczyć ppor. Rotarskiego na wyższe stanowisko. Świadczyć może o tym fakt odkomenderowania go z początkiem listopada 1917 r. na kurs do Sankt Pölten (na zachód od Wiednia). Ponadto rozkazem Dowództwa Polskiego Korpusu Posiłkowego nr 432 z 1 grudnia 1917 r. awansowany został do stopnia porucznika²². Dobrze zapowiadająca się kariera została nagle złamana. W związku z przekroczeniem granicy przez II Brygadę Legionów Polskich pod Rarańczą, 18 marca 1918 r. został internowany w Wiedniu, gdzie przebywał do 26 kwietnia 1918 r. Po uwolnieniu prawdopodobnie udał się do Lwowa, gdzie zastał go koniec wojny.

Ciężka i pełna poświęcenia służba w Legionach Polskich, a następnie w Polskim Korpusie Posiłkowym dała mu oficerski awans. Ponadto w czasie wojny nabrał doświadczenia, które wykorzystał w walce o granice niepodległej Polski. W odradzającym się Wojsku Polskim jego fachową wiedzę wykorzystywano na najwyższych szczeblach dowodzenia i kierowania armią.

¹⁸ *Lista starszeństwa oficerów Legionów Polskich w dniu oddania Legionów Polskich Wojsku Polskiemu (12 kwietnia 1917)*, Warszawa 1917, s. 47.

¹⁹ Z. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 22.

²⁰ APK, NKN, mf. 435, (100.633), Komenda Legionów Polskich Rozkaz Oficerski Nr 106 z 6 III 1917 r.

²¹ APK, NKN, mf. 435, (100.633), Dowództwo Legionów Polskich Rozkaz Oficerski Nr 133 z 25 VI 1917 r.

²² CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Karta ewidencyjna.

Reskryptem Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego z 25 października 1918 r. kpt. Rotarski został przyjęty do Wojska Polskiego²³. Wkrótce z tym dniem otrzymał przydział do Ministerstwa Spraw Wojskowych²⁴. Pełnił w nim funkcję zastępcy szefa Sekcji Elektrotechnicznej Departamentu Technicznego, którym kierował mjr inż. Kazimierz Drewnowski. Z początkiem grudnia 1918 r. kpt. Rotarski został przydzielony do Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego²⁵. Powierzono mu wówczas stanowisko zastępcy szefa tego oddziału. Rozkazem z 5 lutego 1919 r. szef Sztabu Generalnego Wojska Polskiego wprowadził podział tego oddziału na trzy sekcje:

Sekcja Telefonii i Telegrafii – kpt. Stefan Rotarski;

Sekcja Radiotelegrafii – pełniący obowiązki por. Kazimierz Jakowski;

Sekcja Techniczna – mjr Józef Makarewicz (ur. 4 VII 1877)²⁶.

W wyniku kolejnej reorganizacji przeprowadzonej 10 marca 1919 r. Sztab Generalny został włączony w struktury Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego. Po odejściu mjr inż. Drewnowskiego na stanowisko inspektora wojsk łączności, kpt. Rotarski stanął na czele Oddziału III Służby Łączności Szt. Gen. NDWP. Podlegały mu wtenczas trzy sekcje i adiutantura²⁷.

Na podstawie rozkazu NDWP L. 112 z 26 marca 1919 r. ustanowiono korpus oficerów Sztabu Generalnego. O zakwalifikowaniu oficera do tego korpusu decydowała komisja w składzie ppłk Jan Thulie i ppłk Julian Stachiewicz. Na początku drugiej dekady kwietnia

²³ Dziennik Rozporządzeń Komisji Wojskowej Nr 1 z 28 X 1918 r., s. 6. Tu podany w stopniu por. Wódz Naczelný Józef Piłsudski dekretem z 24 I 1919 r. sprostował to zarządzenie nadając Rotarskiemu stopień kpt. z dniem 25 X 1918 r.; zob. Dz. Rozkazów Wojskowych Nr 11 z 1 II 1919 r., s. 284.

²⁴ Dz. Rozkazów Wojskowych Nr 4 z 12 XI 1918 r., s. 35; G. Nowik, *Zanim złamano „Enigmę”... Polski radiowywiad podczas wojny z bolszewicką Rosją 1918-1920*, Warszawa 2004, s. 274.

²⁵ *U źródeł Sztabu Generalnego Wojska Polskiego 1918-1921*, Warszawa 2008, s. 89. Sztab Generalny Wojska Polskiego Rozkaz Nr 40 z 5 XII 1918 r.

²⁶ R. Czarnecka, *Organizacja Sztabu Generalnego WP (Naczelnego Dowództwa WP) w latach 1918-1921*, [w:] *U źródeł...*, s. 15.

²⁷ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Zeszyt ewidencyjny; M. Wrzosek, *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918-1921*, Warszawa 1992, s. 56; J. Szostak, *Sztab Generalny (Główny) Wojska Polskiego 1918-1945*, „Myśl Wojskowa” 1998, nr 80 (54), s. 156; Z. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 55.

1919 r. kpt. Rotarski został przydzielony do tego korpusu²⁸, co należy uznać za duże wyróżnienie. Od tej pory jego stopień zapisywano jako kpt. p. d. Szt. Gen. (kapitan przydzielony do Sztabu Generalnego).

Nowa struktura NDWP weszła w życie 11 maja 1919 r. Kapitan stanął wówczas na czele Oddziału IIIA Łączności, który przejął zadania dotychczasowego Oddziału III Szt. Gen. NDWP. Wówczas podlegały mu trzy sekcje, stacja Hughesa i stacja telefoniczna. Z jego wiedzy korzystało również odpowiedzialne za kierowanie armią w kraju MSWojsk. Od 26 czerwca 1919 r. kpt. Rotarski wchodził w skład komisji utworzonej przez ministra Spraw Wojskowych, gen. por. Józefa Leśniewskiego, przy Inspektoracie Wojsk Łączności. Jej przewodniczącym był mjr inż. Drewnowski²⁹. Niewykluczone, że w uznaniu zasług jeszcze w 1919 r. otrzymał awans do stopnia mjr p. d. Szt. Gen.

Kolejne zmiany w strukturze NDWP wprowadzono w lutym 1920 r. Z Oddziału IIIA utworzono Szefostwo Służby Łączności z mjr p. d. Szt. Gen. Rotarskim na czele³⁰. W jego skład weszły:

Sekcja I Telegrafii Frontowej (Ogólna) – kpt. Emil Kaliński;

Sekcja II Radiotelegrafii – por. Kazimierz Jackowski;

Adiutantura.

Ponadto majorowi podlegały stacja Hughesa, centralna stacja radiotelefoniczna, Kompania Telegraficzna NDWP i Generalna Dyrekcja Telegrafów i Telefonów. Z Szefostwem Służby Łączności ściśle współpracował m.in. (od lipca 1920 r.) inspektor służby łączności NDWP mjr Ignacy Niepołomski. Natomiast major podlegał I zastępcy szefa Sztabu Generalnego NDWP. Pełniąc służbę na tym stanowisku, otrzymał kolejny awans. Dekretem Naczelnego Wodza L. 2168 z 11 czerwca 1920 r. został zatwierdzony w stopniu ppłk p. d. Szt. Gen. ze starszeństwem 1 kwietnia 1920 r.³¹

²⁸ *U źródeł...*, s. 120. NDWP Szef Sztabu Generalnego Rozkaz Nr 123 z 12 IV 1919 r.

²⁹ G. Nowik, *op. cit.*, s. 292.

³⁰ T. Rawski, *Geneza i ewolucja Sztabu Generalnego WP do 1920 roku*, „Myśl Wojskowa” 2003 (Wydanie specjalne. 85 lat Sztabu Generalnego Wojska Polskiego 1918–2003), s. 29; L. Wyszczelski, *Wojsko Polskie w latach 1918–1921*, Warszawa 2006, s. 159.

³¹ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 26 z 14 VII 1920 r., s. 575; Z. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 64. Autor datę starszeństwa przyjął jako czas awansu. Na s. 156 w *Ordre de Bataille Wojsk Łączności i formacji telefonicznych z 25 IV 1920 r.* wykazany w stopniu ppłk.

Od 5 września 1920 r. podpułkownik zajmował stanowisko szefa Łączności Polowej Szt. Gen. NDWP. Do końca marca 1921 r. pełnił funkcję szefa łączności Ekspozytury MSWojsk., a następnie, od początku kwietnia do czerwca 1921 r., był szefem Wydziału Departamentu Technicznego MSWojsk.

Z przebiegu służby wynika, że Rotarski przez całą wojnę 1918-1921 nie był na froncie. Pomimo to wiosną 1922 r. odznaczono go Srebrnym Krzyżem Orderu Wojskowego *Virtuti Militari* (nr 5228)³². W następnym roku nadano mu czterokrotnie Krzyż Walecznych³³. Odznaczenia te dobitnie świadczą o jego poświęceniu i zaangażowaniu w pracę na powierzonych stanowiskach. Wojna o niepodległość była doskonałym sprawdzianem dla oficerów. Podpułkownik zdał go bardzo dobrze. Jego służbę w pierwszych latach istnienia Wojska Polskiego należy ocenić bardzo wysoko. Dał się poznać jako bardzo dobry organizator i fachowiec w dziedzinie łączności, czego dowodem były opublikowane po wojnie *Organizacja wojsk łączności w czasie wojny 1918–1921* oraz *Organizacja służby telefonicznej w etapach*³⁴. Wydaje się, że z takim dorobkiem podpułkownik ze spokojem i nadzieją na dalsze awanse kontynuował służbę w pokojowych strukturach Wojska Polskiego.

Aby piąć się po szczeblach powojennej hierarchii wojskowej, musiał podnosić swoje kwalifikacje. Od początku czerwca do końca sierpnia 1921 r. przebywał na kursie we Francji. Po powrocie do kraju szefował Wydziałowi Wojsk Łączności Departamentu VI MSWojsk. Następnie do jesieni 1922 r. pełnił funkcję Wojskowego Komisarza Łączności przy Oddziale IV Sztabu Generalnego Wojska

³² Dz. Personalny MSWojsk., Nr 6 z 18 III 1922 r., s. 227. Dekret Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza L. 11314.V.M. Adi. Gen. z 28 II 1922 r.; Z.P. Wesolowski, *Order Virtuti Militari i jego kawalerowie*, Miami 1992, s. 324; G. Łukomski, B. Polak, A. Suchcitz, *Kawalerowie Virtuti Militari 1792–1945. Wykazy odznaczonych za czyny z lat 1863–1864, 1914–1945*, t. II, cz. 2, Koszalin 1993, s. 278; CAW, MSWojsk. Kwaterna Główna, I. 300.65.42, Lista oficerów Oddziału V Sztabu Generalnego odznaczonych Orderem Wojennym Krzyża VM, uprawnionych do poboru rocznej pensji orderowej w wysokości 300 złotych, Warszawa, 10 VII 1924 r.; Z. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 165.

³³ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 12 z 1 III 1923 r., s. 145. Wówczas nadano to odznaczenie po raz 1 i 2; Dz. Personalny MSWojsk., Nr 15 z 15 III 1923 r., s. 185. Tu ponownie nadano mu to odznaczenie po raz 1 i 2; Z. Wiśniewski, *op. cit.*, s. 166. W latach 1918–1921 wykazano dwukrotne nadanie tego odznaczenia.

³⁴ *Czy wiesz kto to jest?*, red. S. Łoza, Warszawa 1938, s. 631.

Polskiego³⁵. W odpowiedzi na pismo nr 183/Now. z 7 grudnia 1934 r., w dniu 12 lutego 1935 r. płk dypl. inż. Rotarski złożył w Archiwum Wojskowym relację z tego okresu swojej służby (załącznik 1). Od 1 listopada 1922 r.³⁶ do 30 września 1923 r. był słuchaczem II kursu doszkolenia w Wyższej Szkole Wojennej. Starszym tego kursu był artylerzysta płk Emil Przedzrymirski-Krukowicz³⁷. Kurs ten ukończyło 61 oficerów. Z dniem 15 października 1923 r. Rotarski otrzymał dyplom naukowy oficera Sztabu Generalnego (ppłk Szt. Gen.)³⁸. W opinii szkolnej dyrektor nauk płk S. G. Louis Faury zapisał: *Wybitny. Pod względem charakteru stoi między pierwszymi oficerami armji polskiej. Posiada rozległą kulturę i wyborową inteligencję. – Ma pewny sąd i ustalone metody. Powinien być wysuwany w interesie służby.* Komendant szkoły gen. dyw. Aureli Serda-Teodorski napisał taką oto opinię służbową: *B. dobry. Charakter zrównoważony, poważny, krytyczny. Wykształcenie wzorowe, doświadczenie duże. – Decyzja powolna, z dłuższem przemyśleniem, ostrożna i bojąca się ryzyka. – Taktycznie b. dobrze wyszkolony, natomiast mniej wyrobiony. – Organizacyjnie uzdolniony, lecz nie zawsze zaradny. **Nie posiada walorów dowódcy** [podkreślenie W.J.]³⁹.*

Z treści tych opinii wynika, że Rotarski do oficerów wybitnych nie należał. Ponadto brak zdolności dowódczych zamykał przed nim drogę do wyższych dowództw. Wydaje się, że ówczesne władze nadal chciały wykorzystywać jego umiejętności do służby w Sztabie Generalnym. Potwierdzeniem tych słów wydaje się być przydzielenie go na stanowisko szefa Oddziału V Sztabu Generalnego Wojska Polskiego⁴⁰. Na tym stanowisku otrzymał ostatni w swojej służbie awans. Na początku kwietnia 1924 r. otrzymał stopień płk. Sztabu

³⁵ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Karta ewidencyjna.

³⁶ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 42 z 1 XI 1922 r., s. 820–821.

³⁷ M. Romeyko, *Przed i po maju*, Warszawa 1967, s. 113.

³⁸ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 63 z 23 IX 1923 r., s. 586; *Rocznik oficerski 1923...*, s. 13. Wykazano tu jeszcze ppłk p. d. S. G. Tadeusza Malinowskiego. Nieco wcześniej, bo na s. XIV, w *Zmianach zaszytych podczas druku „Rocznika Oficerskiego” na wyższych stanowiskach* podano na tym stanowisku ppłk S. G. Rotarskiego. Na s. 957 i 967 podano go mylnie jeszcze w stopniu ppłk p. d. S. G., czego nie uwzględniono w *Sprostowaniu omyłek drukarskich* (s. 1842–1843); L. Wyszczelski, *Od demobilizacji do zamachu majowego. Wojsko Polskie w latach 1921–1926*, Warszawa 2007, s. 103, 193; idem, *Ministerstwo Spraw Wojskowych (1918–1939)*, Warszawa 2010, s. 92.

³⁹ *U źródeł...*, s. 199.

⁴⁰ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 63 z 23 IX 1923 r., s. 586.

Generalnego (płk S. G.) ze starszeństwem z 1 lipca 1923 r., zajmując 1 lokatę w korpusie oficerów łączności⁴¹. Wraz z nim, z tym starszeństwem awans otrzymał tylko Tadeusz Jawor, zajmując 2 lokatę. Wówczas wśród oficerów zawodowych łączności, pułkownika *wyprzedzali* płk S. G. inż. K. Drewnowski (lokata 1) i płk Andrzej Miaczyński (lokata 2), obaj ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 r.⁴² Po opuszczeniu przez nich szeregów Wojska Polskiego, płk S. G. Rotarski znalazł się na samym szczycie listy starszeństwa oficerów zawodowych łączności⁴³. Ponadto jego duże zaangażowanie w rozwój sił zbrojnych w czasie pokoju zostało po raz kolejny dostrzeżone i docenione przez przełożonych. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej dekretem z 17 grudnia 1924 r. nadał mu Krzyż Oficerski (IV kl.) Orderu Odrodzenia Polski⁴⁴. Nieco później, na mocy zarządzenia zwierzchnika Sił Zbrojnych z 23 marca 1926 r., otrzymał zgodę na przyjęcie i noszenie jugosłowiańskiego Orderu Świętej Sawy III kl.⁴⁵

Pod koniec 1925 r. zmienił się bezpośredni przełożony pułkownika. Z dniem 15 grudnia ze stanowiska szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego odszedł gen. dyw. Stanisław Haller. Zastąpił go jako pełniący obowiązki gen. bryg. Edmund Kessler⁴⁶. Pod koniec drugiej dekady grudnia 1925 r. płk S. G. Rotarski zamieścił rozkaz pożegnalny (L. 4600/K.P. z 15 XII 1925 r.) gen. Hallera. Żegnając swoich współpracowników i podwładnych, generał ten podziękował m.in. pułkownikowi za *pełną inicjatywę i ambicję prace przeniknięte zawsze i tylko myślą o dobru armji*⁴⁷.

Podkreślić trzeba, że za służbę odbytą w latach 1921–1925 płk S. G. Rotarski otrzymał opinię wybitnego oficera. Notę tę wystawili mu m.in. szef Oddziału IV NDWP ppłk S. G. Stanisław Kwasiński, I zastępca szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego

⁴¹ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 32 z 2 IV 1924 r., s. 166.

⁴² *Rocznik oficerski 1924...*, s. 884.

⁴³ *Rocznik oficerski 1928...*, s. 620.

⁴⁴ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 8 z 23 I 1925 r., s. 34; *Rocznik oficerski 1924...*, s. 13.

⁴⁵ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 16 z 22 IV 1926 r., s. 107.

⁴⁶ A. Wojtaszak, *Generalicja Wojska Polskiego 1921–1926*, Szczecin 2005, s. 348, 396.

⁴⁷ *U źródeł...*, s. 156. Ministerstwo Spraw Wojskowych Sztab Generalny Oddział V Dodatek Nr 2 do Rozkazu dziennego Nr 69 z 18 grudnia 1925 r.

gen. bryg. Józef Rybak oraz jego następca gen. bryg. Edmund Kessler⁴⁸.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że dotąd pułkownik pełnił służbę za biurkiem, która nie cieszyła się uznaniem wśród oficerów. W drodze po inspektorskie wawrzyny niezbędną była służba w oddziałach liniowych, którą poprzedzało odpowiednie przeszkolenie. Niewykluczone, że planowano wyznaczyć go na stanowisko dowódcy pułku. Stąd też od 29 kwietnia do 16 czerwca 1926 r. przebywał na kursie dowódców pułków w Doświadczalnym Centrum Wyszkożenia⁴⁹. Tam też zastał go przewrót majowy. Na obecnym etapie badań trudno dociec, jak się wówczas zachował. Wiadomo natomiast, że w dyspozycji skierowanej 6 lipca 1926 r. przez ministra SWojsk. marszałka Polski Józefa Piłsudskiego do szefa Sztabu Generalnego WP gen. bryg. Tadeusza Piskora nazwisko płk. S. G. Rotarskiego znalazło się w *dziale inspektorskim* dotyczącym wyszkolenia⁵⁰. Nie dziwi więc fakt, że pułkownik został z dniem 1 września 1926 r. wyznaczony na stanowisko I oficera sztabu inspektora armii gen. dyw. Aleksandra Osińskiego⁵¹. Jednak już wkrótce przeniesiono go do sztabu inspektora armii gen. dyw. Edwarda Śmigłego-Rydza⁵². W inspektorskiej opinii z 1927 r. czytamy: *Inteligencja bardzo duża, ruchliwa. Szybko się orientuje. Umysł zrównoważony, metodyczny. Zdolny do dużego wysiłku. Dobry podkomendny, umie pracować w duchu przełożonego. Ambitny w pracy – stawia sobie duże wymagania. Duża inwencja i spostrzegawczość. Jako oficer dyplomowany⁵³ wyrasta bezwzględnie*

⁴⁸ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Karta ewidencyjna.

⁴⁹ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Karta ewidencyjna.

⁵⁰ Z. Cieślakowski, *Zamach stanu. Materiały źródłowe do przewrotu majowego*, Warszawa 2002, s. 363, dok. nr 173. 1926.07.06, Warszawa. Dyspozycja marsz. J. Piłsudskiego w sprawach organizacyjnych i personalnych.

⁵¹ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 44 z 14 X 1926 r., s. 354; zob. też L. Wyszczel-ski, *Wojsko Piłsudskiego. Wojsko Polskie w latach 1926–1935*, Warszawa 2005, s. 59. W czasie przydziału do Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych pułkownik wyjeź-dzał w pole na swoim wierzchowcu *Mustafie*. Wówczas rumak ten należał ewiden-cyjnie (nr 964) do Szwadronu Batalionu Sztabowego MSWojsk.; zob. CAW, MSWojsk. Kwatera Główna, I. 300.65.44, Lista koni Szwadronu Batalionu Sztabo-wego MSWojsk.

⁵² *Kalendarz wojskowy na rok 1928*, red. J. Jastrzębski, Warszawa 1927, s. 138.

⁵³ Winno być *oficer Sztabu Generalnego*. Nazwa *oficer dyplomowany* weszła do użytku służbowego z chwilą przemianowania Sztabu Generalnego na Sztab Główny (Dz. Rozkazów MSWojsk., Nr 36 z 22 XII 1928 r., s. 410). Użycie zwrotu

ponad przeciętną miarę. Wybitny. Ponadto generał ten wnioskował, iż opiniowany (...) *Nadaje się na obecne stanowisko i wyższe w Sztabie Gł.* [czyt. Generalnym – przyp. W.J.] oraz na stanowisko dowódcy piechoty dywizyjnej⁵⁴. Prawdopodobnie w maju 1929 r. pułkownik został przeniesiony na równorzędne stanowisko do sztabu generała do prac przy Generalnym Inspektorze Sił Zbrojnych gen. bryg. Gustawa Orlicza-Dreszera⁵⁵. *B. dobry* – napisał generał w opinii – (...) *Staranny pracownik, nie wymagający nadzoru. (...) Potrzeba mu jest praktyki w linii /w piechocie/ na stanowisku dowódcy. Nadaje się na stan. dcj piech. dyw.*⁵⁶

Wnioski tych wybitnych inspektorów doczekały się realizacji. W styczniu 1930 r. płk dypl. inż. Rotarski został mianowany na stanowisko dowódcy piechoty dywizyjnej 10 Dywizji Piechoty⁵⁷. Wkrótce przybył do Łodzi, miejsca postoju dowództwa tej dywizji i 27 stycznia objął obowiązki⁵⁸, które wcześniej pełnił płk/gen. bryg. Oswald Frank⁵⁹. Choć stanowisko to zaszeregowane było do stopnia gen. bryg., to do generalskich lampasów droga była jeszcze daleka. W linii otrzymywali je dopiero dowódcy wielkich jednostek i to nie wszyscy. Płk dypl. inż. Rotarski w 1932 r. był jedynym spośród dowodzących piechotą dywizyjną, który należał do korpusu oficerów łączności. Ponadto w swoim korpusie był już od kilku lat lokowany najwyżej pod względem starszeństwa. Wreszcie, był jedynym pułkownikiem w korpusie oficerów łączności, służącym w Wojsku Polskim⁶⁰.

z przyszłości wkradło się zapewne w czasie przepisywania opinii w latach trzydziestych.

⁵⁴ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Karta ewidencyjna.

⁵⁵ P. Olstowski, *Generał Gustaw-Orlicz Dreszer (1889–1936). Dowódca wojskowy i działacz społeczno-polityczny*, Toruń 2000, s. 249. Tu podano, że Rotarski funkcję tę sprawował do 28 I 1930 r.

⁵⁶ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Karta ewidencyjna. W tym roku został oceniony jako dobry.

⁵⁷ CAW, 10 Dywizja Piechoty (dalej: 10 DP), I. 313.10.13, Rozkaz Dzienny Dowództwa 10 Dywizji Piechoty Nr 2 z 23 I 1930 r.

⁵⁸ CAW, 10 DP, I. 313.10.14, Rozkaz Dzienny Dowództwa 10 Dywizji Piechoty Nr 3 z 10 II 1930 r.

⁵⁹ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 21 z 24 XII 1929 r. Zarządzeniem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 24 XII 1929 r. nadano mu stopień gen. bryg. ze starszeństwem z 1 I 1930 r., lokata 5. Następnie minister SWojsk. mianował dowódcę piechoty dywizyjnej 10 Dywizji Piechoty gen. bryg. Franka pomocnikiem dowódcy OK nr III Grodno do spraw uzupełnień.

⁶⁰ *Rocznik oficerski 1932...*, s. 267, 484–493.

Jego bezpośrednim przełożonym był dowódca tej wielkiej jednostki piechoty, legionista i piłsudczyk, gen. bryg. Józef Konstanty Olszyna-Wilczyński⁶¹, dowodzący tą dywizją od 9 września 1927 r.⁶² Drugim zaś dowódcą OK nr IV Łódź gen. bryg. Stanisław Małachowski. Płk dypl. inż. Rotarski oceniany był także przez inspektora armii gen. dyw. Leona Berbeckiego, który od czerwca 1928 r. miał w swojej inspekcji łódzką dywizję⁶³. Ponadto, jako potencjalny kandydat na dowódcę dywizji, był powoływany na ćwiczenia i oceniany przez innych inspektorów armii oraz generałów do prac przy Generalnym Inspektorze Sił Zbrojnych, w których siatce inspekcyjnej nie znajdowała się 10 Dywizja Piechoty. Natomiast jego bezpośrednimi podwładnymi byli dowódcy Pułków Strzelców Kaniowskich, 28 ppłk/płk Jan Bratro (II 1929 – II 1938)⁶⁴, 30 ppłk Konstanty Pereświat-Sołtan (od I 1929), zastąpiony w marcu 1932 r. przez płk inż. Januarego Grzędzińskiego (do 1937) i 31 ppłk/płk dypl. Franciszek Dudziński (X 1929 – I 1936)⁶⁵.

Pułkownik odpowiadał za wyszkolenie podległych oddziałów. Sprawdzianem umiejętności dowodzenia piechotą oraz bronią połączonymi były koncentracje, gry oraz ćwiczenia, na które go powoływano. Wydaje się, że pierwszą grą wojenną, w której wziął udział, kierował gen. Olszyna-Wilczyński. Grę tę przeprowadzono 10–12 marca 1930 r. w sztabie dywizji. Wzięło w niej udział 40 oficerów, m.in. dowódca 10 Pułku Kaniowskiego Artylerii Polowej płk Michał Zdzichowski⁶⁶ oraz dowódca 4 Pułku Artylerii Ciężkiej

⁶¹ A. Jędrzejewska, *Rok jubileuszowy dziesięciolecia łódzkiego 28 pułku Strzelców Kaniowskich*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2011, t. 12, cz. 2, s. 138 i nn.

⁶² „Żołnierz Polski”, nr 40 z 6 X 1927, s. 782.

⁶³ CAW, 10 DP, I. 313.10.26, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz tajny Nr 34 z VII 1928 r.

⁶⁴ W. Kozłowski, *Dowódcy 28 Pułku Strzelców Kaniowskich (Łódź) 1918–1939. Próba charakterystyki*, „Rocznik Łódzki” 2008, t. 55, s. 84, 99.

⁶⁵ W. Jarno, *Strzelcy Kaniowscy w latach 1919–1939*, Warszawa 2004, s. 329; A.J. Cieślukowa, *O człowieku, który się nie zgadzał. Biografia pułkownika Januarego Grzędzińskiego 1891–1975*, Warszawa 2009, s. 137; W. Kozłowski, *Pułkownik inż. January Grzędziński, dowódca 30 Pułku Strzelców Kaniowskich (1932–1936). Przyczynek do biografii oficera, dziennikarza, literata i opozycjonisty*, „Rocznik Łódzki” 2009, t. 56, s. 156.

⁶⁶ A. Kuprianis, *Kaniowski 10 Pułk Artylerii Lekkiej w Łodzi 1919–1939. Geneza, organizacja i jej zmiany, dyslokacja*, „Rocznik Łódzki” 2007, t. 54, s. 101.

ppłk Leon Bogusławski⁶⁷. W dniach 26–29 maja 1930 r. pułkownik wziął udział w ćwiczeniu aplikacyjnym przeprowadzonym przez dowódcę dywizji w rejonie Łódź – Koluszki – Karpin – Rzgów⁶⁸. W obecności gen. Olszyny-Wilczyńskiego 10 września 1930 r. płk dypl. inż. Rotarski przeprowadził II ćwiczenie pułkowe⁶⁹. Z rozkazu dowódcy dywizji w dniach 26–28 marca 1935 r. kierował dwustronnym ćwiczeniem dywizyjnym⁷⁰.

Istotnym elementem sprawdzenia wyszkolenia były gry wojenne przeprowadzane przez generałów z ramienia Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych. Jedną z nich w dniach 16–18 grudnia 1930 r. kierował generał do prac przy Generalnym Inspektorze Sił Zbrojnych gen. bryg. Stanisław Burhardt-Bukacki⁷¹. Przeciwnikiem łódzkiej dywizji były 26 Dywizja Piechoty gen. bryg. Mieczysława Mackiewicza⁷² oraz 9 Dywizja Piechoty gen. bryg. Franciszka Sikorskiego. Pod koniec listopada 1933 r. zaplanowano przeprowadzenie pięciodniowej gry zimowej. Odbyła się w Warszawie w dniach 20–24 lutego 1934 r. Kierował nią jeden z wybitniejszych inspektorów armii gen. dyw. Gustaw Orlicz-Dreszer⁷³. W ćwiczeniu tym płk dypl. inż. Rotarski dowodził dywizją piechoty, która operowała w składzie grupy operacyjnej gen. Olszyny-Wilczyńskiego. Na przeprowadzenie podróży historyczno-taktycznej gen. Berbecki wyznaczył 28–30 maja 1934 r. Jej celem była analiza pracy wyższych dowództw oraz ich sztabów. Za przykład posłużyły działania z 18–21 listopada 1914 r. grupy gen. piechoty Reinharda barona von Scheffera-Boyadela po stronie niemieckiej oraz 1 i 2 Armii rosyjskich. I tym razem płk dypl. inż. Rotarski dowodził dywizją piechoty. Wówczas jego przełożonym był

⁶⁷ CAW, 10 DP, I. 313.10.26, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Tajny Nr 4 z 1 III 1930 r.

⁶⁸ CAW, 10 DP, I. 313.10.26, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Tajny Nr 15 z 21 V 1930 r.

⁶⁹ CAW, GISZ, I. 302.4.1394, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dzienny Nr 32 z 5 IX 1930 r.

⁷⁰ CAW, 10 DP, I. 313.10.18, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Tajny Nr 3 z 16 III 1935 r.

⁷¹ CAW, GISZ, I. 302.4.1008, Pismo Generała do prac przy GISZ gen. bryg. Burhardta-Bukackiego 750/tj. z 31 III 1931 r.

⁷² Zob. też E. Włodarczyk, *Z dziejów 26 Dywizji Piechoty w Skierniewicach*, Skierniewice 2009, s. 115.

⁷³ CAW, GISZ, I. 302.4.1033, Sprawozdanie z gry wojennej Inspektora Armii gen. dyw. Orlicza-Dreszera Nr 999/tjn. 34 z ? IV 1934 r.

gen. Olszyna-Wilczyński dowodzący korpusem⁷⁴. Kilka miesięcy później (6–12 września 1934 r.) wziął udział w ćwiczeniach międzydywizyjnych. Prawdopodobnie dowodził wtenczas dywizją piechoty, wchodzącą w skład Grupy Operacyjnej Bełchatów. O dowodzeniu pułkownika inspektor armii i kierownik ćwiczenia gen. Berbecki zapisał: *Wszystkie posunięcia tego inteligentnego i wykształconego oficera cechowała ostrożność i pewne niezdecydowanie, do czego w pewnym stopniu przyczyniły się skrepowanie inicjatywy przez dowódcę Grupy Op. „Bełchatów”*⁷⁵. *W dziedzinie dowodzenia i praktycznego rozkazodawstwa na polu walki aczkolwiek płk. Rotarski poczynił już znaczne postępy, jednak pozostaje mu dużo do zrobienia. Jego koncepcje taktyczne są jeszcze trochę za skomplikowane, a przeto niezbyt realne. W stosunku do dowódcy przełożonego wybitnie lojalny*⁷⁶. W maju 1935 r. szef Biura Personalnego płk Ignacy Misiąg powołał płk dypl. inż. Rotarskiego na mającą się odbyć pod Zamościem, w dniach 11–15 czerwca, podróż taktyczno-historyczną. Na kierownika wyznaczono gen. Berbeckiego. Razem z pułkownikiem został powołany jego bezpośredni przełożony gen. Olszyna-Wilczyński⁷⁷. Celem podróży były działania taktyczne i operacyjne *wojny ruchowej*⁷⁸. Za temat podróży posłużył fragment bitwy pod Komarowem z 1914 r. lewoskrzydłowego II Korpusu i 9 Dywizji Piechoty 4 Armii austriackiej i prawego skrzydła 5 Armii rosyjskiej (Korpusy XXV i XIX)⁷⁹. W sierpniu 1930 r. pułkownik wziął udział w koncentracji 10 Dywizji Piechoty w rejonie Tomaszowa Mazowieckiego⁸⁰. Dnia 8 września odbyło się I ćwiczenie pułkowe w rejonie Tomaszów Mazowiecki – Opoczno, z udziałem 1 Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego oraz 11 Eskadry Lotnictwa. Ćwiczeniem tym kierował Rotarski w obecno-

⁷⁴ CAW, GISZ, I. 302.4.1098, Załącznik Nr 1 do pisma Inspektora Armii gen. dyw. Berbeckiego Nr 1242 z 2 V 1934 r.

⁷⁵ Jej dowódcą był gen. bryg. Józef Olszyna-Wilczyński, który nie miał talentów operacyjnych.

⁷⁶ CAW, GISZ, I. 302. 4.1716, Wnioski z ćwiczeń dywizyjnych (6–12 IX 1934 r.)

⁷⁷ CAW, GISZ, I. 302.3.3, Pismo MSWojsk. B.P. L. 742/Tjn II-2 z 10 V 1935 r.

⁷⁸ CAW, GISZ, I. 302.4.1102, Pismo Inspektora Armii gen. dyw. Berbeckiego L. dz. 1527 z 29 V 1935 r.

⁷⁹ CAW, GISZ, I. 302.4.1102, Załącznik nr 4 do pisma Inspektora Armii gen. Berbeckiego L. dz. 1826/tjn. 35.

⁸⁰ CAW, 10 DP, I. 313.10.14, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dzienny Nr 23 z 14 VIII 1930 r.

ści dowódcy dywizji⁸¹. W drugiej dekadzie września, po defiladzie przyjętej w Łodzi przez dowódcę dywizji, prowadzone przez pułkownika pułki, ul. Główną i Al. Kościuszki, udały się do koszar⁸².

W czasie służby w Łodzi podnosił swoje kwalifikacje. Od 10 listopada 1932 r. przebywał na VII kursie wyższych dowódców w Centrum Wyższych Studiów Wojskowych. Z kursu tego powrócił 27 sierpnia 1933 r., a następnego dnia przystąpił do pełnienia obowiązków służbowych⁸³.

Podczas nieobecności dowódcy dywizji zastępował go dowódca piechoty dywizyjnej. W 1930 r. przez dłuższy czas (20 czerwca – 26 lipca) płk dypl. inż. Rotarski dowodził dywizją w zastępstwie generała, bawiącego na urlopie wypoczynkowym⁸⁴. W roku następnym, na dłuższy okres, dowodzenie dywizją objął 30 czerwca, w drugim dniu inspekcji 10 Pułku Kaniowskiego Artylerii Polowej przez gen. Berbeckiego⁸⁵. Dowodził nią do 3 sierpnia⁸⁶. Dodam w tym miejscu, że na krótko przed przekazaniem dowodzenia (2 VIII) pułkownik bawił w Łomży. Wówczas to, wraz z dowódcą 18 Dywizji Piechoty gen. bryg. Czesławem Młotem-Fijałkowskim⁸⁷, sędziowali w konkursie hippicznym, przeprowadzonym na stadionie 33 Pułku Piechoty⁸⁸. Podobnie rzecz miała się pod koniec pierwszej dekady lipca 1934 r., kiedy to gen. Olszyna-Wilczyński udał się na urlop, na którym przebywał do końca tego miesiąca⁸⁹. Jeszcze w tym roku od 10 do 20 grudnia dowodził dywizją, wobec wyjazdu generała do Warszawy

⁸¹ CAW, GISZ, I. 302.4.1394, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dzienny Nr 31 z 1 IX 1930 r.

⁸² CAW, 10 DP, 313.10.26, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Tajny Nr 33 z 10 IX 1930 r.

⁸³ CAW, 10 DP, I. 313.10.13, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dywizyjny Nr 14 z 31 VIII 1933 r.; J. M. Skelnik, *Centrum Wyższych Studiów Wojskowych 1923–1933*, Gdynia 2006, s. 37, 38. Autor podał, że kurs ten trwał do 25 X 1933 r. Płk dypl. inż. Rotarski mylnie został tu podany na stanowisku dowódcy piechoty dywizyjnej 14 Dywizji Piechoty Wielkopolskiej.

⁸⁴ Rozkaz DOK Nr IV Nr 19 z 18 VI 1930 r., s. 1.

⁸⁵ CAW, GISZ, I. 302.4.386, Zeszyt Inspekcji od 15 VI 1931 r.

⁸⁶ Rozkaz DOK Nr IV Nr 19 z 23 VI 1931 r., s. 1.

⁸⁷ Szerzej A. Kuprianis, *Generał brygady Czesław Młot-Fijałkowski (1892–1944)*, Warszawa 2004, s. 149 i nn.

⁸⁸ A. Kuprianis, *Łódzka 4 Grupa Artylerii w latach 1929–1939*, Łódź 2010, s. 359.

⁸⁹ CAW, 10 DP, I. 313.10.18, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dywizyjny Nr 16 z 11 VII 1934 r.

na dziesięciodniowy kurs wyższych dowódców przy Wyższej Szkole Wojennej⁹⁰.

W czasie służby w Łodzi płk dypl. inż. Rotarski prezesował tamtejszemu Aeroklubowi, powstałemu w 1929 r. z przekształcenia Łódzkiego Klubu Lotniczego. W skład zarządu wchodził wtenczas wiceprezesa: inż. Jan Holecgreber i dr Jan Markowski; sekretarz R. Meyer; skarbnik Tadeusz Woźnicki oraz członkowie: dr Józef Torwiński, Jan Dychdalewicz, Max Kon, inż. Karol Kanczyński, Gustaw Szulc, mjr Leon Ulatowski, Henryk Konarzewski. Ponadto w skład zarządu wszedł por. pilot Franciszek Żwirko, który sprawował funkcję oficera łącznikowego z ramienia władz wojskowych⁹¹.

Odzwierciedleniem umiejętności dowódczych, organizacyjnych oraz administracyjnych były opinie. Za służbę w 1930 r. gen. Olszyna-Wilczyński, 15 sierpnia, tak go ocenił: *Wzorowy. Charakter żywy, czynny. Poważnie traktuje swą służbę. Obowiązkowość i pilność wybitne. Ambicja pracy wybitna. Inteligencja wybitna; b. zdolny. Zdolności organizacyjne bardzo duże. Inicjatywa wybitna. Samodzielność i energia b. duże. Zdolności wychowawcze wybitne. Ideowość wybitna.* Drugi w hierarchii przełożony, gen. Małachowski, dodał: *Bardzo dobry. Nadaje się na obecne stanowisko dcy piech. dyw., na wyższe na razie nie (...)*⁹². Z datą 1 września 1931 r. przełożeni po raz kolejny opiniowali pułkownika. W ocenie przydatności służbowej gen. Olszyna-Wilczyński podał, że na zajmowanym stanowisku sprawuje się bardzo dobrze. Zdaniem tego generała pułkownik w takim samym stopniu nadawał się do służby w sztabach lub w administracji⁹³. W 1932 r. gen. Olszyna-Wilczyński, 15 września, potwierdził opinię wystawioną przez gen. Serdę-Teodorskiego, pisząc m.in.: (...) *W dowodzeniu decyzja powolna, z dłuższem przemyśleniem, ostrożna i bojąca się ryzyka. (...), jako dca P. D. tylko dobry.* Dowódca łódzkiego korpusu gen. Małachowski przychylił się do powyższej, proponu-

⁹⁰ CAW, 10 DP, I. 313.10.18, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dywizyjny Nr 23 z 10 XII 1934 r.

⁹¹ E. Haniszewski, *Aeroklub Łódzki im. kpt. pil. Fr. Żwirki 1929–1969*, Łódź 1970, s. 22.

⁹² CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1930.

⁹³ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1931.

jąc go do szkolnictwa⁹⁴. W przypadku pułkownika nie znalazło potwierdzenia powiedzenie, że trening czyni mistrza. Z roku na rok czynił postępy w opanowaniu sztuki dowodzenia, jednak według przełożonych nie rokował na dobrego dowódcę dywizji piechoty. Wydaje się, że wyjątek stanowi opinia gen. Berbeckiego z 1933 r., kiedy to zaproponowany został na stanowisko dowódcy wielkiej jednostki piechoty⁹⁵. Natomiast w październiku 1934 r. gen. Olszyna-Wilczyński stwierdził, że w czasie wojny płk dypl. inż. Rotarski taką jednostką nie mógłby dowodzić⁹⁶. W Łodzi ostatni raz gen. Olszyna-Wilczyński opiniował swoich dotychczasowych podwładnych z datą 1 listopada 1935 r.⁹⁷ U pułkownika podkreślił gruntowne wykształcenie oraz wrodzone poczucie karność⁹⁸.

Z lat służby płk. dypl. inż. Rotarskiego na stanowisku dowódcy piechoty dywizyjnej zachowały się opinie wystawione przez niego dowódcom pułków i ich zastępcom. *Za czasów* płk dypl. inż. Rotarskiego funkcje zastępców dowódców Pułków Strzelców Kaniowskich pełnili: w 28 ppłk Władysław Śpiewak (IV 1929 – III 1930), ppłk Mieczysław Łukoski (II 1930⁹⁹ – III 1932), ppłk dypl. Roman Umiastowski (III 1932 – VII 1936); w 30 mjr dypl. Adam Świtalski (II 1930 – III 1931), ppłk dypl. Ludwik Lepiarz (III 1931 – V 1932), ppłk dypl. Kazimierz Aleksandrowicz (V 1932 – IV 1934), ppłk Wincenty Kurek (IV 1934 – III 1939); w 31 ppłk Stefan Cieślak (I 1930 – II 1932), ppłk Mieczysław Łukoski (III 1932 – II 1936). W dniu 21 sierpnia 1931 r. pułkownik wystawił opinię dowódcy 31 Pułku Strzelców Kaniowskich ppłk dypl. Kazimierzowi Dudzińskiemu, którą kończyła nota – wybitny. Kolejny przełożony opiniowanego, gen. Olszyna-Wilczyński, wystawił ocenę niższą – bardzo dobrą, z którą

⁹⁴ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1932.

⁹⁵ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1933.

⁹⁶ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1934.

⁹⁷ Tego dnia generał nie dowodził dywizją. Na podstawie zarządzenia prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej ogłoszonego w rozkazie MSWojsk. B. Pers. L. 1962/Tj. z 12 X 1935 r., we wtorek 29 X 1935 r. gen. Olszyna-Wilczyński przekazał dywizję swojemu następcy.

⁹⁸ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1935.

⁹⁹ CAW, AP. Łukoskiego Mieczysława, 677, Karta ewidencyjna. W aktach personalnych wykazano 9 II 1930 r. jako czas objęcia stanowiska zastępcy dowódcy.

zgodził się gen. Małachowski¹⁰⁰. Tę najwyższą z możliwych wtenczas ocen płk dypl./płk dypl. Dudziński otrzymywał od przełożonego w kolejnych latach służby w Łodzi. Natomiast dowódca dywizji opiniował o stopień niżej, tj. bardzo dobry¹⁰¹, z wyjątkiem 1934 r., kiedy to potwierdził ocenę wystawioną przez pułkownika. Pod datą 18 września 1934 r. płk dypl. inż. Rotarski zapisał: *Zdrów i rodzina zdrowa, gaża oficerska, warunki rodzinne nie utrudniają mu speł. obow. służbowych*¹⁰². Ponadto proponował przeniesienie opiniowanego do innego oddziału, lecz w garnizonie ze średnią szkołą żeńską, aby córka mogła kontynuować naukę. Jeszcze w 1935 r. napisał o nim, że nadaje się *bez zastrzeżeń* na dowódcę pułku. W duchu tej opinii noty wystawili gen. Olszyna-Wilczyński oraz dowódca OK. nr IV Łódź gen. bryg. Władysław Langner. Dodam, że na początku 1936 r. płk dypl. Dudzińskiemu powierzono stanowisko dowódcy piechoty dywizyjnej 20 Dywizji Piechoty, gdzie również otrzymywał bardzo wysokie noty. W dniu 9 września 1932 r. po raz pierwszy opiniował płk inż. J. Grzędzińskiego, przeniesionego ze stanowiska dowódcy 67 Pułku Piechoty na stanowisko dowódcy 30 Pułku Strzelców Kaniowskich. Z uwagi na krótki okres dowodzenia pułkiem, płk dypl. inż. Rotarski nie wydał noty końcowej. Podkreślił jego wybitną inteligencję, bardzo dużą zdolność taktyczną, wytrzymałość i opanowanie¹⁰³. Rok później pułkownik miał już wystarczająco dużo informacji, aby wystawić temu oficerowi opinię bardzo dobrą¹⁰⁴. Po raz ostatni pułkownik opiniował go 26 października 1935 r., tuż przed odejściem z dywizji. Stwierdził, że opiniowany dobrze odpowiada na stanowisko dowódcy piechoty dywizyjnej. Natomiast w bardzo dobrym stopniu nadaje się na kierownicze stanowiska w przemyśle wojennym oraz przysposobieniu wojskowym¹⁰⁵. W 1931 r. płk dypl. inż. Rotarski potwierdził bardzo dobrą notę, wystawioną przez do-

¹⁰⁰ CAW, AP. Dudzińskiego Franciszka, 3432+6002+6033, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1931.

¹⁰¹ CAW, AP. Dudzińskiego F., 3432+6002+6033, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1932.

¹⁰² CAW, AP. Dudzińskiego F., 3432+6002+6033, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1934.

¹⁰³ CAW, AP. Grzędzińskiego Januarego, 5829, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1932.

¹⁰⁴ CAW, AP. Grzędzińskiego J., 5829, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1933.

¹⁰⁵ CAW, AP. Grzędzińskiego J., 5829, Roczna lista kwalifikacyjna za rok 1935.

wódcę 30 Pułku Strzelców Kaniowskich ppłk Pereświeta-Sołtana, jego zastępcy, ppłk dypl. Ludwikowi Lepiarzowi. Do opinii tej przychylił się gen. Olszyna-Wilczyński¹⁰⁶. W dniu 17 września 1932 r. ujrzała światło dzienne opinia wystawiona zastępcy dowódcy 28 Pułku Strzelców Kaniowskich ppłk dypl. Romanowi Umiastowskiemu. Dowódca pułku ppłk Bratro dał mu ocenę dobrą. Natomiast płk dypl. inż. Rotarski ocenił go o stopień wyżej. Dowódca dywizji przychylił się do noty dowódcy pułku¹⁰⁷. Pułkownik konsekwentnie wystawiał temu podwładnemu ocenę bardzo dobrą w latach 1933 (27 IX)¹⁰⁸, 1934 (30 IX)¹⁰⁹ oraz 1935 (23 X)¹¹⁰.

Efekty służby płk dypl. inż. Rotarskiego znalazły odzwierciedlenie w nadanych mu odznaczeniach. Zapewne to za pracę w Związku Strzeleckim zarządzeniem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 19 maja 1932 r. nadano mu Krzyż Niepodległości¹¹¹. Ponadto był on odznaczony także Złotym Krzyżem Zasługi¹¹². Dodam w tym miejscu, że na krótko przed opuszczeniem dywizji otrzymał zezwolenie gen. Olszyny-Wilczyńskiego na posiadanie *broni dekoracyjnej*. Były to wówczas karabin japoński Arisaka nr 119060 oraz sztucery: japoński Arisaka nr 48988, gdański Mausera nr 3691 i gdański Mausera nr 1465¹¹³.

W październiku 1935 r. nastąpiła zmiana dowództwa 10 Dywizji Piechoty¹¹⁴. W rozkazie dywizyjnym z 28 października podano, że pułkownik został mianowany na stanowisko pomocnika dowódcy OK nr VI Lwów. Następnego dnia dowódca piechoty dywizyjnej wraz

¹⁰⁶ CAW, AP. Lepiarza L., 642, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1931.

¹⁰⁷ CAW, AP. Umiastowskiego R., 115, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1932.

¹⁰⁸ CAW, AP. Umiastowskiego R., 115, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1933.

¹⁰⁹ CAW, AP. Umiastowskiego R., 115, Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za rok 1934.

¹¹⁰ CAW, AP. Umiastowskiego R., 115, Roczna lista kwalifikacyjna za rok 1935.

¹¹¹ Dz. Personalny MSWojsk., Nr 8 z 4 VII 1932 r., s. 331; zob. też J. Niklewska, „Kawalerowie Krzyża Niepodległości” – wystawa w Muzeum Niepodległości, „Niepodległość i Pamięć” 2004, nr 20, s. 271–276.

¹¹² *Rocznik oficerski 1932...*, s. 267.

¹¹³ CAW, 10 DP, I. 313.10,17, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dywizyjny Nr 19 z 17 X 1935 r.

¹¹⁴ Zmiany rozpoczęły się od szefa sztabu, którego w 22 dniu tego miesiąca zastąpił mjr dypl. Ernest Buchta.

z dowódcą dywizji zamieścili swoje rozkazy pożegnalne. Pułkownik napisał:

Żołnierze pułków Strzelców Kaniowskich!

Wszystkim Oficerom, Podoficerom i Strzelcom przesyła żołnierskie „Szczęść Boże”, z okazji mojego odejścia ze stanowiska dowódcy piechoty 10 Dywizji Piechoty. – Zachowam na zawsze w pamięci wspólne prace z pułkami piechoty S.K., których odznaki pułkowe mam szczęście nosić oraz 10 p.K.a.l., z którym również nieraz dane mi było pracować.

Życzę wszystkim żołnierzom 10 Dywizji Piechoty aby – godni wspaniałej tradycji Strzelców Kaniowskich – zawsze szli naprzód z zapalem w myśl wzniosłych wskazań Nieśmiertelnego Wodza Narodu Marszałka Józefa Piłsudskiego.¹¹⁵

Płk dypl. inż. przesłużył na tym stanowisku prawie 6 lat. Był piątym i zarazem przedostatnim do wybuchu wojny, dowódcą piechoty dywizyjnej 10 Dywizji Piechoty¹¹⁶. Jego następcą został dowódca 13 Pułku Piechoty płk Jan Zientarski¹¹⁷. Odchodząc z Łodzi, zamknął za sobą kolejny, ważny etap swojej służby. Służba na stanowisku dowódcy piechoty dywizyjnej była ważnym i ostatnim ogniwem w jego liniowej karierze. Przez ten czas dowiódł, że był znacznie lepszym sztabowcem, wychowawcą, szkoleniowcem i administratorem niż dowódcą dywizji piechoty, który w ówczesnej doktrynie wojennej stanowił najważniejszy czynnik decydujący o zwycięstwie.

Wkrótce po przybyciu do Lwowa pułkownik udał się na urlop zdrowotny. Pierwotny termin powrotu (14 listopada 1935 r.) uległ przesunięciu na 29 lutego 1936 r. W międzyczasie, 14 stycznia 1936 r., na jego prośbę wdrożono postępowanie rewizyjno-lekarskie. Nie wykluczone, że kłopoty zdrowotne skłoniły go do wystąpienia z prośbą o przeniesienie w stan spoczynku, co nastąpiło z dniem 30 kwietnia 1936 r.¹¹⁸ Opuścił szeregi armii jako kawaler. Zamiesz-

¹¹⁵ CAW, 10 DP, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dywizyjny Nr 21 z 29 X 1935 r.

¹¹⁶ Jego poprzednikami byli: płk Szt. Gen. Adam Nieniewski (X 1921 – IX 1923), płk Jarosław Aleksandrowicz de Witold (IX–XII 1923), płk Włodzimierz Rachmistruk (XII 1923 – IV 1927), płk Oswald Frank (od IV 1927 r.)

¹¹⁷ CAW, 10 DP, I. 313.10.17, Dowództwo 10 Dywizji Piechoty Rozkaz Dywizyjny Nr 20 z 28 X 1935 r. Tu powołano się na rozkaz Ministra SWojsk. L. 1975/T/II-1 z 16 X 1935 r.

¹¹⁸ CAW, AP. Rotarskiego S., 1769/89/4344, Zeszyt ewidencyjny.

kał w Warszawie przy ul. Ludnej 9. Tam też sprawował funkcję prezesa Towarzystwa Wojskowo-Technicznego.

Po wybuchu wojny został powołany do zorganizowania łączności w Ministerstwie Komunikacji. Wraz z nim ewakuował się do Rumunii¹¹⁹. Od jesieni 1939 r. sprawował funkcję komendanta obozu w Călimănești, po płk dypl. dr Janie Kornausie, który 16 listopada zbiegł z tego obozu¹²⁰. Płk dypl. Bohdan Hulewicz stwierdził, że mianowanie pułkownika, zwolennika gen. Władysława Sikorskiego, było (...) *posunięciem szczęśliwym, ponieważ przyczyniło się do zapobieżenia rozłamowi w polskim korpusie oficerskim na emigracji. Płk Rotarski był oficerem zrównoważonym i zdawał sobie sprawę z ważnej roli, jaka mu przypadła w udziale w tak krytycznej sytuacji* (...) ¹²¹. Zdaniem wspominkarza komendant obozu miał też swoje słabe strony. Po otrzymaniu od Rumunów propozycji wygodnego urzędzenia się w Rumunii, pułkownik poddał tę sprawę pod głosowanie przez ogół oficerów.

Po przeniesieniu 8 grudnia 1939 r. obozu do Târgoviști płk dypl. inż. Rotarski nadal sprawował jego komendę¹²². Wówczas potwierdził swoje walory organizatorskie. Potrafił też bardzo dobrze ułożyć stosunki z tamtejszym komendantem rumuńskim. W lutym 1940 r. przekazał komendę obozu płk dr Ludwikowi Ząbkowskiemu, po czym udał się do Francji¹²³.

Na obczyźnie pełnił funkcje członka Wojskowego Trybunału Orzekającego oraz szefa Wydziału Studiów Ministerstwa Obrony Narodowej w Londynie¹²⁴. W latach 1942–1943 prowadził wykłady dla słuchaczy II wojennego kursu Wyższej Szkoły Wojennej w Szkocji. Jeden z nich dotyczył przygotowań Rzeszy do wojny z Polską¹²⁵.

¹¹⁹ K. Grodziska, *Polskie groby na cmentarzach Londynu*, Kraków 1995, s. 375.

¹²⁰ T. Dubicki, *Żołnierze polscy internowani w Rumunii w latach 1939–1941*, Łódź 1990, s. 139, 141, 295.

¹²¹ B. Hulewicz, *Wielkie wczoraj w małym kręgu*, Warszawa 1973, s. 216; zob. też *Rumuński azyl. Losy Polaków 1939–1945*, oprac. A. Wancercz-Gluza, Warszawa 2009, s. 61. Tu mylnie podany jako Stanisław Rotarski.

¹²² D. Kisielewicz, *Oficerowie polscy w niewoli niemieckiej w czasie II wojny światowej*, Opole 1998, s. 13.

¹²³ T. Dubicki, *op. cit.*, s. 157.

¹²⁴ K. Grodziska, *op. cit.*, s. 375.

¹²⁵ *W 50-lecie Wyższej Szkoły Wojennej w Warszawie*, oprac. W. Chocianowicz, Londyn 1969, s. 430–432; *Ósmy ułan Beliny. Generał brygady Józef Marian Smoleński „Kolec” (1894–1978)*, red. nauk. G. Nowik, Warszawa 2008, s. 567, 754. Wśród wykładawców niewykazany.

Wraz z gen. bryg. Tadeuszem Malinowskim i ppłk dypl. Maliszewskim 12 lipca 1945 r. wziął udział w posiedzeniu Polish Union for Mutual Assistance for Poles in Great Britain and Abroad. Obradowano wówczas nad sprawami związanymi z zabezpieczeniem bytu żołnierzy¹²⁶.

W dniu 16 listopada 1945 r. był obecny na odprawie, którą prowadził szef Sztabu Głównego gen. Stanisław Kopański. W obecności szefów oddziałów Sztabu Głównego pułkownik wygłosił referat dotyczący podnoszenia kwalifikacji wojska¹²⁷. Kolejny odczyt pułkownika miał miejsce 23 kwietnia 1948 r. na zebraniu Grupy Londyńskiej Koła Generałów i Pułkowników byłych Dowódców Wielkich Jednostek. Wygłoszony referat nosił tytuł *Ewolucja poglądów na wojnę nowoczesną, jej przygotowanie i prowadzenie*¹²⁸. Na tym zebraniu swój referat wygłosił także przewodniczący koła gen. bryg. Kazimierz Glabisz¹²⁹. Referaty o podobnej tematyce wygłosił jeszcze w czerwcu i lipcu 1949 r. 11 czerwca 1950 r. uczestniczył w IV Walnym Zebraniu Koła Generalskiego, które wówczas przyjęło nazwę Koła Generałów i Pułkowników byłych Wyższych Dowódców. Koło liczyło wtenczas 78 generałów i 55 pułkowników. Płk dypl. inż. Rotarski wraz z gen. Bronisławem Regulskim, Kazimierzem Sawickim, Józefem Wiatrem, Ludwikiem Ząbkowskim, Stanisławem Karpińskim, kadm. Karolem Korytowskim oraz pułkownikami Karolem Ziemskim i Józefem Smoleńskim wybrani zostali do Zarządu Koła. Przewodniczącym wybrano gen. Janusza Głuchowskiego. Pułkownik uczestniczył także w VII Walnym Zebraniu Koła, które miało miejsce 21 lutego 1951 r. Zebrało się wówczas 50 oficerów. Jego kandydaturę zaproponowano do składu Sądu II instancji. Prócz niego było jeszcze 11 kandydatów, generałowie Bronisław Duch, Antoni Chruściel, Zygmunt Łakiński, Stanisław Skwarczyński, Józef Giza, Zygmunt Podhorski,

¹²⁶ T. Kondracki, *Polskie organizacje kombatanckie w Wielkiej Brytanii w latach 1945–1948*, Warszawa 2007, s. 111.

¹²⁷ R. Ziobroń, *Historia żołnierza tułacza. Działalność emigracyjna generała Władysława Bortnowskiego*, Rzeszów 2009, s. 184–185.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 333.

¹²⁹ W. Nowak, *Generał brygady Kazimierz Glabisz (1893–1981). Zarys biografii*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2008, nr 3, s. 134–135.

Stefan Dembiński oraz pułkownicy Roman Witorzeniec, Leon Strzelecki, Tadeusz Alf-Tarczyński i Kazimierz Plisowski¹³⁰.

Płk dypl. inż. Stefan Rotarski zmarł 31 lipca 1959 r. w Wielkiej Brytanii.

Załącznik 1. Relacja płk. dypl. inż. Stefana Rotarskiego z 1935 r.

1/ Do Sztabu Generalnego zostałem przydzielony 1. Grudnia 1918 r. jako zastępca szefa Oddziału Łączności /ówczesny Oddział II. Szt. Gen./, którego szefem był mjr. /później płk./ Drewnowski Kazimierz. – Pracowałem w sztabie do 1.IV.1921 r. t.j. do rozwiązania Nacz. Dow. W.P., a następnie od 1.IV.21 r. do 1.XI.22 r. – Wojsk. Komisarz Łączności przy Oddziale IV. Szt. Gen.

2/ Dn. 1.IV.1921 do 1.IX.1921 formalnie przeniesiony byłem do Departamentu Technicznego M.S. Wojsk. jako szef sekcji.

3/ Sztab Generalny mieścił się wówczas przy placu Saskim. Oddział Łączności mieścił się na II. piętrze w skrzydle od strony ogrodu saskiego, po lewej stronie patrząc od pomnika ks. Poniatowskiego ku ogrodowi.

4/ Organizacja ówczesnego oddziału II. obejmowała 2 sekcje: ogólną czyli telegrafji, oraz radjotelegrafji.

5/ Dokładnych danych co do wszystkich podać nie mogę.

Początkowo pracował tam oprócz mjra Drewnowskiego (ob. prof. Politechniki Warszawskiej/ i mnie, – mjr. inż. Rymszewicz¹³¹ /ob. kmdr. Marynarki w Warszawie/, ppor. inż. Jackowski¹³² /ob. dyrektor Muzeum Techniki w Warszawie/, ppor. Borzykowski Tadeusz /ob. inż. w fabryce azotowej w Mościcach/, ppor. Synek Edward /ob. inż. w Warszawie adres w książce telef./.

6/ Danych co do biurowości ówczesnej podać nie mogę, gdyż kancelaria nie podlegała wówczas mojej kompetencji, lecz adjutanta, któ-

¹³⁰ R. Ziobroń, *op. cit.*, s. 352–358. Piszący te słowa pragnie wyrazić wdzięczność mgr Agnieszce Jędrzejewskiej z Łodzi za informacje dotyczące życia i służby płk dypl. inż. Stefana Rotarskiego.

¹³¹ Stanisław Rymszewicz; zob. *Lista starszeństwa oficerów Marynarki Wojennej, oficerów rezerwy Marynarki Wojennej powołanych do służby czynnej, oraz oficerów zawodowych innych korpusów zawodowych armii, przydzielonych do Marynarki Wojennej*, Warszawa 1930, s. 6.

¹³² Kazimierz Jackowski.

rym wówczas był /o ile sobie przypominam/ ppor. Kwiatkowski¹³³ /obecnie w rezerwie, adres zna zapewne prof. Drewnowski/. –

7/ Po reorganizacji akty zostały przejęte w znacznej części przez Oddział IIIA /Łączności/. Który ja objąłem, a częściowo przez nowo-powstały Inspektorat Wojsk Łączności przy Min. Spraw Wojsk., który objął mjr. Drewnowski Kazimierz¹³⁴.

¹³³ Niewykluczone, że chodzi tu o ppor. Włodzimierza Kwiatkowskiego.

¹³⁴ Cyt. za R. Czarnecka, *op. cit.*, s. 47-48.